

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Інститут філології та соціальних комунікацій
Кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного
літературознавства

**Співи землі:
біологія та екологія в літературі та
культурі**

*Матеріали
Міжнародної наукової конференції*

Бердянськ-2022 рік

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

Редакційна колегія:

Новик О.П., доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет; **Харлан О.Д.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет

*Друкується за рішенням вченої ради
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 12.08.2022 р.)*

С 43 «Співи землі: біологія та екологія в літературі та культурі»: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23.09.2022 р.) / [ред.кол.О. П. Новик, О.Д. Харлан]. Бердянськ : БДПУ., 2022. 297 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету. Конференцію було присвячено питанням екології та біології в культурі, літературознавстві, проблематика доповідей спирається на потреби наукового літературознавства та практики викладання літератури у контексті екокритики.

Матеріали збірки можуть бути використані вчителями та студентами-філологами, викладачами, аспірантами, а також усіма, хто цікавиться сучасними проблемами дослідження літератури.

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несуть автори

© Бердянський державний педагогічний університет, 2022

© Автори статей, 2022

	ЗГАСНЕ НАЗАВЖДИ» МАКСА КІДРУКА	47
Ганошенко Ю.А.	ПОМСТА ТВАРИН ЧИ ЕКОТЕРОРИЗМ: РУЙНУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ СВІТОГЛЯДНИХ СХЕМ ЗАСОБАМИ ЖАНРУ МІСТИЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ДЕТЕКТИВУ В РОМАНІ «ВЕДИ СВІЙ ПЛУГ ПОНАД КІСТКАМИ МЕРТВИХ» ОЛЬГИ ТОКАРЧУК	51
Глотов О.Л.	МІСЦЕ РОСЛИННОГО СВІТУ У ХУДОЖНІЙ ДІЙСНОСТІ	55
Годік К.О.	ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В РОМАНАХ В. ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРІЙ» ТА «НОВА ЗАПОВІДЬ»	60
Головань Т.П.,	ФІЛОСОФІЯ ЛІСУ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА СОРОКИ	64
Горбань Олена	ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ КВІТІВ У ТВОРАХ ЛУЇЗИ МЕЙ ОЛКОТТ І ФРЕНСІС ЕЛІЗИ БЕРНЕТТ	68
Горбач Н. В.	ЗООМОРФНИЙ АЛЕГОРИЗМ РОМАНУ «МАУС» А. ШПГЕЛЬМАНА: ЛЮДСЬКЕ, НАДТО ЛЮДСЬКЕ	72
Григорчук Ю.М.	ПРИРОДА ЯК МАРКЕР САКРАЛЬНОГО ТОПОСУ В ПОЕЗІЯХ Г. СКОВОРОДИ	78
Groes Sebastian	CLIMATE CHANGE FICTION AND THE POSSIBILITY OF A PLANETARY IMAGINATION	82
Гурдуз А.І.	МОНСТРИ ЯК ЛЮДИ І ЛЮДИ ЯК МОНСТРИ У ФЕНТЕЗІЙНІЙ РОМАНІСТИЦІ 2000–2020 pp.	83

Ганошенко Ю.А.

кандидат філологічних наук

Доцент кафедри культурології та українознавства

Запорізький державний медичний університет

**ПОМСТА ТВАРИН ЧИ ЕКОТЕРОРИЗМ:
РУЙНУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ СВІТОГЛЯДНИХ СХЕМ
ЗАСОБАМИ ЖАНРУ МІСТИЧНОГО СІЛЬСЬКОГО
ДЕТЕКТИВУ В РОМАНІ «ВЕДИ СВІЙ ПЛУГ ПОНАД
КІСТКАМИ МЕРТВИХ» ОЛЬГИ ТОКАРЧУК**

Польська письменниця, есеїстка, психотерапевтка, громадська діячка з виразно індивідуальним поглядом на актуальні та історичні проблеми здобула величезне літературне визнання як на батьківщині, отримавши двічі головний приз найвищої національної літературної премії «Ніке», а також п'ять відзнак читачів цієї ж премії, так і далеко за межами Польщі, ставши лауреаткою низки європейських премій, зокрема Міжнародної Букерівської премії та Нобелівської премії (2018 р.). Уже перші її великі прозові твори привернули до неї увагу читачів і критиків, проте починаючи з роману «Правік та інші часи» («Prawiek i inne czasy») кожен її новий роман чи збірка оповідань стають подією в культурному житті Польщі, а після успіху роману «Бігуни» («Bieguni») і в усій Європі. І немалим чином такий інтерес до книжок Ольги Токарчук пов'язаний також із напруженим дискусійним полем навколо них, адже письменниця складовою своєї авторської стратегії робить психологічне препарування актуальних для світогляду сучасного поляка проблем, натискає на больові ментальні точки національної ідентичності, деромантизує національний характер і його концептосферу, саме тому дія більшості творів відбувається «на кресах», на прикордонній території, де фронтири національного розмиваються.

Одним із найбільш дискусійних творів і найменш високо оцінених і читачами, і критикою в Польщі є аналізований роман «Веди свій плуг понад кістками мертвих» («Prowadź swój pług przez kości umarłych») 2009 р. написання (український переклад – 2011 р.), хоча він мав певний успіх в Європі (короткий список Міжнародної Букерівської премії) і був екранізований Агнешкою

Голланд («Рокот», 2017 р.). Сама структурна й ідейна природа роману є складною інтелектуальною грою з читачем, хоча на позір твір видається не найкращим зразком жанру сільського детективу-трилеру, обтяженого антирелігійними, екологічними та профеміністськими роздумами головної героїні. Проте численні культурні коди в романі переплітаються й утворюють складний орнамент сучасної плинної ідентичності, нонселекційність якої легко поєднує логіку інженера з астрологією, гуманізм і любов до живого з цинічним вбивством, правду з містифікацією, містичний порив романтизму з раціональною побутовою реальністю. А жанровий конструкт детективу дає письменниці додаткові можливості маніпуляції читацькою рецепцією, спрямовуючи її у потрібний для авторки бік за рахунок традиційної подієвості (злочин – пошук і викриття злочинця), поступово нашаровуючи додаткові смисли і руйнуючи, власне, жанрову матрицю зсередини.

Назва роману є цитатою з вірша Вільяма Блейка, творчість якого стає важливим елементом загальної структури твору – до кожного з сімнадцяти розділів дібрано епіграфи з поезії англійського поета-містика раннього романтизму, герої твору працюють над перекладами його поезії польською. Сам Блейк набуває значення ідейного дзеркала для головної героїні: і погляди на організовану релігію як на засіб поневолення й контролю, і негачія соціальної несвободи і зла у вигляді традицій, посад та інституцій, і позарелігійний пошук трансцендентного, і, зрештою, сприйняття оточенням їх як божевільних. Загалом, як і для всієї творчості Ольги Токарчук, для роману «Веди свій плуг понад кістками мертвих» важливим контрапунктом є розуміння розмитості поняття психологічної норми авторкою, її герої завжди дивакуваті, що й дає письменниці змогу змінити оптику життя, очуднити повсякденність, вивести на перший план оповіді незвичний досвід осягнення реальності. Тому й використано астрологічний код у романі – сюжетне його значення для загальної структури твору та його подієвості мінімальне і нічого не пояснює (що часто викликало читацьку критику), проте для головної героїні, яка є центром і джерелом оповіді, саме астрологія є головним поясненням ситуативної дії (навіть тематики телепередач)

загального закону. І саме в традиціях Блейка реалізується у свідомості центрального персонажа мовна стихія: героїня схильна досить довільно і досить часто використовувати велику літеру на позначення будь-яких понять і речей, які мають для неї важливість на даний момент (Недуга, Ніч, Холод, Гнів тощо), надаючи їм іншого, трансцендентного змісту, що теж, за словами Любові Якимчук, прямо таки дратує читача. Загалом особлива мовна стихія роману виявляє себе й через нехіть головної героїні до офіційних імен, вона воліє всіх переназивати відповідно до свого першого враження, тому ми й бачимо через її свідомість персонажів, означених як Матога, Добра Звістка, Борос, Письменниця, Велика Ступня, Комендант, Нутряк, Шелест, Голова, що вказує на глибинний смисловий зв'язок з екстатичною емблематикою бароко (особливо відчутний у сценах святкування дня покровителя мисливства святого Губерта чи костюмований бал грибників), споріднює роман з притчею і народною бароковою драмою, характерних для усієї творчості О. Токарчук. Ставлення до власного імені у головної героїні теж особливе – вона декілька разів заперечує його відповідність її сутності, Яніна (значення – милість Божа) Душейко (також промовисте прізвище, що вказує і на протистояння з ксьондзем з приводу природи душі і наявності душі у тварин) не подобаються, натомість їй більш відповідними здаються Божигніва чи Навоя (значення – воїтелька), що разом із її карнавальним костюмом вовка є сюжетними натяками на розв'язку.

Пані Душейко вегетаріанка і місцева екоактивістка, яка виступає проти лисячої звіроферми Нутряка, проти браконьєрства і мисливства, зіштовхуючись із опором системи, де всі ланки (провінційна влада, правоохоронці, церква, бізнес), використовуючи патріархальну традиційність життя, стають непроникною стіною, проти якої воля окремої людини є безсилою. Тому коли починаються смерті серед місцевого осередку мисливців, то саме головна героїня бачить у цьому промисел вищих сил, проводить власне розслідування і пропагує теорію помсти тварин людям, роман сповнений біологічних даних і водночас містичних знаків, що виносить екологічну проблематику на перший план детективного сюжету.

Однак таке нашарування культурних кодів у творі руйнує поетику детективу, витісняє детективну інтригу на другий план, дає змогу авторці задля трансляції декількох актуальних дискурсів деконструювати жанрові схеми, надаючи їм значення вкрай умовного сюжетного каркасу. Ольга Токарчук використовує при цьому наративну модель «Вбивства Роджера Екройда» Агати Крісті, тобто читач потрапляє в подвійну оповідну пастку – з одного боку, сама нараторка і є кінцевою метою руху інтриги, тобто дуже часто вдається до свідомої маніпуляції фактами, а з іншого, – внаслідок власної химерності, психічної нестабільності, перейнятості ідеями захисту тварин та зануреності в астрологію й містицизм постає абсолютно ненадійним наратором і насправді вірить у помсту тварин, які обрали її своїм знаряддям, тому з такою впевненістю і транслює цю ідею суспільству. Тривала травматична дія безперспективності законних методів боротьби за права тварин, розчарування в системі, втрата Дівчаток (собак) і Гнів як одна з ознак хвороби поступово підштовхують героїню до пошуку інших методів, а випадкова смерть бракон'єра Великої Ступні від кістки тварини стає тим тригерним моментом, який, сплітаючись із астрологією і містицизмом Блейка, дає вихід жорстокості насильницького протесту, де раціональна логіка колишнього інженера мостів (ще одна важлива символічна деталь) поєднується з екстазом трансцендентного прозріння, і все складається в струнку й вивірену для героїні систему помсти.

Таким чином, Ольга Токарчук створює специфічний інтелектуальний роман, у якому всі елементи (жанр, сюжет, оповідна природа) не є тим, чим здаються, перед нами розгортається абсолютно невірогідна версія реальності, у якій читач, декілька разів ошуканий у своїх очікуваннях, змушений обирати уламки смислів і наново її конструювати.